

článok bol uverejnený vo štvrtročníku Beňušan č. 2/2021

Z histórie Beňuša 11 - G. K. Zechenter-Laskomerský a Beňuš

Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský (1824 Banská Bystrica – 1908 Kremnica) bol povolaním lekár, ale známy je aj ako spisovateľ a prírodovedec, pôsobil v národnom hnutí a spoluzakladal Maticu slovenskú. V rokoch 1853-1868 pôsobil ako komorský lekár v Brezne a do jeho obvodu pôsobnosti patrili okrem iných aj Biele Hable, liečil teda našich predkov. Okrem iných literárnych diel napísal vlastný životopis pod názvom Päťdesiat rokov slovenského života, kde opisuje aj svoje pôsobenie v Brezne. Z tohto diela vyberáme časti, ktoré sa priamo týkajú Beňuša a kde sa dobovým jazykom a často humornou formou môžeme dozvedieť zaujímavosti zo života našich predkov v druhej polovici 19. storočia.

V ostatných dvoch číslach sme sa venovali J. Dekretovi Matejovici. Zechenter si z čias svojej mladosti na Dekreta spomína takto: *„Ja sa dobre ešte pamätám v Banskej Bystrici na cisársko-kráľovského lesného majstra Dekreta. Keď som bol gymnaziálnym žiakom, chodieval tento šumný, mohutný, vysoký starý pán pilne, keď len stačil, na žiacku omšu na zámok. Pochodil on z Dobroče, z chudobných rubárskych rodičov, kde sa koncom 18. storočia narodil. Chodil potom v Brezne k piaristom do šiestich gymnaziálnych tried a dokončiac ich, šiel do Banskej Štiavnice na lesnú akadémiu (poznámka: toto je nesprávny údaj, Dekret v B. Štiavnici neštudoval). Toto v tú dobu tak išlo. Dekret bol obdarený veľmi obozretným rozumom, organizátorskými schopnosťami. On tak duchaplne, vtipne riadil rubárskych robotníkov a ich prácu tak múdro pravidlami, že sa v tomto smere môže pomenovať pravým handelským Moltkem (poznámka: pruský maršál a vojenský stratég). Ním utvorené pravidlá, čiže zákony, v stručných, presných vetách dlhé časy i za mňa, a azda ešte i po mne vypísané stáli na školskej budove v Balogu na drevených doskách. Dekret poznal každý kút — povedal by — skoro každý strom ohromného priestoru od Banskej Bystrice po Tisovec, kde miliónmi stromových korún zahrával vietor. Ale nielen stromy, poznal on i ľud, z ktorého lona pošiel, znal on*

všetky jeho záhyby a obyčaje, a preto, čo on tvoril, to bolo rýdze ako to zlato. Málo teórie, ale veľa praxe.

Keď na jar došiel čas na plavačku, doviezol sa na koči a bavil sa pri oddávačkách dreva šesť-osem týždňov, a po práci rád videl, keď sa osobníctvo, všetko pôvodného rázu, veselo zabávalo. Po skončenom odberaní dreva dal kolesá z koča zobrať, kone poslal hradskou do Bystrice, koč a kolesá dal na pl' vyložiť, a sadnúc do koča, zaviezol sa takto originálne ale pohodlne dolu do mesta na svoju úradnú stanicu. „

Ako komorský lekár mal Zechenter na starosti rozsiahly obvod, ktorý opísal nasledovne: „Ochodza bola veľká a v nej mnoho obcí, rozložených v troch hlavných smeroch. Jeden smer ťahal sa pozdĺž Hrona hore, druhý Rohožnou breznianskymi poľami a sčiasťky pozdĺž potoka Rohožná, tretí popri Čiernom Hronci (poznámka: dnešný Čierny Balog). Tieto tri smery tiahli sa takmer paralelne od Brezna na východ. Prvý sa končil Bacúchom na hranici liptovsko-gemerskej (poznámka: župy), druhý Polhorou na hranici gemerskej, tretí Dobročou a Sihlou na hranici gemerskej a novohradskej. Obce, ktoré boli — čo sa kráľovských robotníkov týkalo — pod mojou lekárskou opaterou, boli: Brezno ako sídlo, privátne železodielne Bujakovo (ale vždy opatrené kráľovským lekárom), potom kráľovskými rubármi obývané: Fílipov, Gašperová, Beňuš — s lesným úradníkom — Pôbišovo (oproti za Hronom), Braväcô, Srnkov, Podholie a Bacúch (tieto už od Brezna dva a pol míle vzdialené). Tieto obce neležali pravidelne na brehu Hrona alebo v jednej čiare, ale boli bližšie-d'alej, napríklad Braväcô, Srnkov, Podholie a Bacúch v bočných dolinkách, alebo rozmetané po kopcoch. ...“

Zechentera sa snažil vysvetliť aj pôvod handeľcov: „... veľká väčšina mne pridelených kráľovských robotníkov boli lesní robotníci, drevorubári, takzvaní handeľčania, ľudia v každom ohľade pôvodní, hodní pozornosti. Handeľčania, osadení hore Hronom od Brezna, vlastne vyše Bujakova, sú pôvodní Slováci, ale vyskytnú sa medzi nimi i nemecké mená, alebo mená vlastne slovenské, no poukazujúce na nemecký pôvod, napríklad Nemčokovci (na Braväcom), potom sú teda čisto nemecké, napríklad Anxt (poznámka: správne asi Auxt), Zittenberg (poznámka: Citterberg) atď. Títo sa prisťahovali pozdejšie z Čierneho Hronca, alebo vtedy v 17. storočí, keď sa povolani rubári z Bavorskej, Tirolska a Štajerska jedno za druhým prirojili. Títo prišelci sa však úplne, okrem mien, až na nepoznanie poslovenčili. Kroj, reč, mravy, zvyky, ba i typy nemecké potratili, a napodiv všetko ich so sebou donesené národné nemectvo zatopilo sa v hlbokom, všetko troviacom slovenskom mori. Mnohí potratili i svoje nemecké mená a prijali nové, slovenské priezviská, ktoré sa im teraz už prilepili ako správne rodinné mená. Nemecké, ktoré sa ešte zachovali, sú napríklad Stulajtiar (Stuhltraiter), Daubner, Dekret. Horehronskí rubári až po Bacúch (ostatnú rubársku obec) boli pred 17. storočím tam osadení baníci, ako to stopy baníctva napríklad vyše Podholia ukazujú, taktiež hálne v samej obci Bacúch z bývalých tamojších železných dielní, keď dorobené železo po biednych cestách po svete rozvážali na vrchových koňoch. Vyše Bacúcha, hodne

vyššie znamenitej kyslej vody, tam pod Plieškami a pod Špitálskou, som mnoho ráz stál pri ozrutnej hálne na doline v Hutkách.“

Všimol si aj nezvyčajné priezviská resp. prímená: „Ale nielen nemá príroda (ale ozaj nemá? — veru tá v čas búrky dokonale hrubým, hlbokým hlasom revala) — nielen príroda z okruhu rastlín bola nepokalenou, prirodzenou, ale i pospolitý, v jej lone prebývajúci ľud oplýval originalitou. Okrem svojich pôvodných, väčšou čiastkou už slovenskými zamenených mien, najmä v beňušských osadách, mali originálne priezviská, napríklad Kakaľa, Šablatúra a Haraburda.,“

Veľmi zaujímavo a podrobne opísal handeľcov a ich odev: „Ľud tohto okolia, vyrastený v lesoch, bol pekný, ba krásny. Najmä chlapi vynikali vzrastom akoby závodiacim s obkľučujúcimi ich jedľami. Podajedni boli vzrastu, že by im ho Apolón mohol závidieť. Chlapi vysokí, s kratším driekom, dlhými nohami — živá protiva vrchovcov Liptákov revúckeho okolia, územčistých, širokých prsú, výstredne dlhých driekov a krátkych, klátikom podobných nôh. Utešený, anatomicky zaujímavý bol pohľad na elitu týchto rubárov „dingovníkov“ akoby kaprálov oddielu siedmich rubárov, keď svojim predstaveným kosili lúky. Chološne (nohavice) nikdy v práci a povšedne nezvliekol, v gatiach chodiť držal za neslušné. Na nohách krpce, veľmi zriedka čižmy alebo topánky. Všetky vrchné háby boli z hune. Pri práci v zime ako v lete zhodil kabaňu, kožúšok i náprsník, a krátka košeľa so širokými rukávmi, pri práci na prsiach otvorená, tu teda pri kosbe hore vytiahnutá, obnažila mu prsia, celý kadlub, a tu krásne bolo vidieť bezchybne utvorenú mohutnými svalmi obtočenú kostru silného pekného chlapa — znamenitej vzorky maliarskej alebo rezbárskej akademie. Chrbtom nevyčnieval hrebeň chradnej chrbtice, ale miesto toho videl si hladkú, ohorenú dolinu chrbtovou košťou od krku do pása. Takto vystrojení, ako títo kosci pracujú — vlastne pracovali — oni i v horách, ako v páli slnca, tak i v treskúcej zime, a to najradšej v noci pri mesiaci, pre krátke dni a pretože sa na mraze kláty ľahšie šúchajú. Počul som ich často v noci, keď som sa na saniach viezol ku chorým, v odľahlých ďalekých dolinách pri velebnom nočnom tichu, ako spúšťané kláty dolu grúňom klokotali, hvižďali a pri skoku, padajúc na kopu klátov, zacvendžali. ... Ako hlavná čiastka ich rúcha prichodí ešte remenný, vysoký, takmer po bradu siahajúci opasok — okrášlený prackami, a tu i tu retiazkami a blýskavými gombíky. Tento „vade mecum“^d slúžil im za skriňu, kde nôž, fajka, ohňostroj — predtým kremeň, práchno, ocieľka — miesto majú. A nad všetkým tým i nad handeľcom panuje široký, obyčajne masťou napustený ťažký klobúk. Tento klobúk zastupuje viacero služieb: dáždnik, slnečník, krov, nádobu na načieranie vody, korýtko, vejár na rozfukovanie ohňa, a tu i tu miernejší materiál na fuknutie po chrbte. Vlasy nosili dlhé, nazad začesané, obyčajne tmavohnedé, tej farby sú i oči. Pomaly, azda na spôsob domov došlých vojakov, si už — aspoň mladší — vlasy nakrátko strihali, a týmto, akoby na vynáhradu na hlave skrátenejších vlasov, začali si zapúšťať fúzy. Keď sa handelec bral do cesty, mal hodené na chrbte, na prsiach štyrmi na kríž zviazanými „frumbiermi“ zviazané huňavé cedilo. Remennú kapsu zriedka upotreboval. Chôdza týchto ľudí bola švihlá, ľahká, povedal by elegantná, telo priame. Keď rubár stál,

kráčal, ba i keď kľačal, vždy nohy naširoko kládol. Príčina toho bola, že pri rúbaní, pílení stromu, ba viac-menej pri všetkých prácach musel brať široký základ, slovom musel si široko zastať. Nováci, keď sa vracali z vojny domov, päty husto spolu kládli, ale pomaly zase, následkom práce zvyknutí, svoje dlhé nohy ako vidličky stále širšie rozkladali.,,

Toľko teda k opisu kraja a jeho obyvateľov, v budúcom čísle sa bližšie pozrieme, ako Zechenter liečil našich predkov.

Braňo Faško od Kristiánov

Pramene:

G. K. Zechenter-Laskomerský: 50 rokov slovenského života I a II, vlastný životopis, prístupné na <https://zlatyfond.sme.sk>
<https://sk.m.wikipedia.org> (aj obrázok)